

ES daudzgadu budžeta piedāvājums 2028.-2034.gadam: galvenās izmaiņas, salīdzinājumā ar līdzšinējiem fondiem

1. Vairāk naudas ES: lielāks budžets un jauni ES ieņēmumu avoti

Pašreizējā situācija: ES budžets ir aptuveni 1,1% no dalībvalstu kopējās ekonomikas, un to galvenokārt finansē no katras valsts tiešajām iemaksām.

Piedāvātās izmaiņas: palielināt kopējo budžetu līdz aptuveni 1,26% un ieviest jaunus, ES mēroga ieņēmumu avotus (piemēram, no emisiju tirdzniecības, oglekļa robežmaksas, nepārstrādātas plastmasas un nodevām lielajiem uzņēmumiem). Papildus tam tiek izveidots arī krīzes aizdevumu rīks.

Kāpēc to rosina? lai finansētu jaunas prioritātes, piemēram, drošību, un lai atmaksātu pandēmijas laikā radušos parādus.

Galvenā pretruna: panākt visu valstu piekrišanu ir ļoti grūti. Valstis, kas budžetā iemaksā vairāk, nekā saņem ("neto maksātājas"), iebilst pret budžeta palielināšanu un "jauniem ES nodokļiem."

2. Viena valsts - viens plāns

Pašreizējā situācija: reģionālās attīstības, lauksaimniecības un citiem fondiem ir kopīgi ES noteikumi, bet katrā valstī tie tiek īstenoti caur daudzām atsevišķām programmām.

Piedāvātās izmaiņas: lielāko daļu šīs naudas apvienot vienā Nacionālajā un reģionālajā partnerības plānā, ko izstrādā katras valsts valdība.

Kāpēc to rosina? ar principu "viens plāns, vieni noteikumi" tiek solīts vienkāršot pārvaldību un labāk pielāgot investīcijas katras valsts vajadzībām.

Galvenā pretruna: Savstarpēji konkurēs tās vajadzības, kurām iepriekš bija katrai atsevišķa programma. Caurspīdīgums un partneru (pašvaldības, industrija, sabiedriskās organizācijas) reālās iesaistes iespējas programmēšanā var samazināties, jo nauda atrodas vienā "lielajā katlā" (nevis sadalīta pa daudzām programmām).

3. Ātrāka reakcija krīzēs: elastīgāks budžets

Pašreizējā situācija: septiņiem gadiem plānot budžetu ir neelastīgs - grūti pielāgoties negaidītiem satricinājumiem (piemēram, pandēmijai vai karam), turklāt inflācija samazina tā reālo vērtību.

PROVIDUS
DOMNICA

Piedāvātās izmaiņas: ieviest jaunus rīkus, kas ļauj pārcelt neiztērēto naudu uz nākamajiem gadiem vai citām jomām, kā arī izveidot papildu rezervi (2 miljardi eiro gadā) neparedzētiem gadījumiem. Tiek ieviests arī automātisks mehānisms, kas pielāgo budžetu inflācijai.

Kāpēc to rosina? lai spētu ātrāk reaģēt uz pārmaiņām un saglabātu naudas pirktspēju. Tas ļauj arī operatīvi palīdzēt "karstajiem punktiem" (piemēram, pieaugot spiedienam uz austrumu ārējās robežas), nepārskatot visu budžetu.

Galvenā pretruna: mazāk var rēķināties ar savlaicīgi saprogrammētām iniciatīvām.

4. No rēķiniem uz rezultātiem: samaksa par sasniegto rezultātu

Pašreizējā situācija: lielākā daļa finansējuma tiek izmaksāta, sedzot jau veiktus izdevumus pēc rēķinu pārbaudes, bet neprasot sasniegt rezultātu.

Piedāvātās izmaiņas: naudu izmaksāt tikai pēc tam, kad ir sasniegti iepriekš saskaņoti, konkrēti mērķi (piemēram, pieņemts jauns likums vai pabeigts tilta būvniecības projekts). Ja mērķi nav sasniegti, maksājums netiek veikts vai tiek samazināts proporcionāli līdz brīdim, kad tie ir izpildīti.

Kāpēc to rosina? lai koncentrētos uz reāliem rezultātiem, nevis dokumentu kaudzēm, un paātrinātu lēmumu pieņemšanu.

Galvenā pretruna: valdības var izvēlēties viegli sasniedzamus, bet mazāk svarīgus mērķus (lai neriskētu pazaudēt naudu). Valdības var sākt koncentrēties uz tiem indikatoriem, pēc kuriem izpildi pārbaudīt Eiropas Komisija, nevis uz reformas jēgu un būtību. Turklāt partneriem var būt mazāka ietekme uz to, kādas tieši aktivitātes tiks atbalstītas, lai sasniegtu apsolīto rezultātu.

5. Konkurētspējas "megafonds"

Pašreizējā situācija: pētniecība, digitālā joma un infrastruktūra tiek finansētas no daudzām atsevišķām programmām.

Piedāvātās izmaiņas: lielāko daļu šo programmu apvienot vienā Eiropas Konkurētspējas fondā, saglabājot zinātnes programmu "Apvārsnis Eiropa" kā atsevišķu, bet ar kopīgiem noteikumiem.

Kāpēc to rosina? lai samazinātu birokrātiju un koncentrētu investīcijas stratēģiski svarīgās nozarēs.

Galvenā pretruna: fonda iekšienē var sākties asa cīņa par naudu starp ļoti atšķirīgām jomām, piemēram, starp fundamentālo zinātni un aizsardzības industriju. Pastāv risks, ka lēmumus noteiks nevis projektu kvalitāte, bet gan politiskais lobijs.

6. Vairāk naudas aizsardzībai

Pašreizējā situācija: līdz šim aizsardzības izdevumi ES budžetā bija salīdzinoši nelieli.

Piedāvātās izmaiņas: ievērojamu daļu no jaunā Konkurētspējas fonda un pētniecības programmām (kopā virs 400 miljardiem eiro) paredzēts novirzīt aizsardzībai, drošībai un kosmosam.

Kāpēc to rosina? drošības situācija Eiropā ir krasi pasliktinājusies, un ES vēlas palielināt savu rīcībspēju.

Galvenā pretruna: pastāv bažas par to, ka nauda tiks novirzīta no reģionālās attīstības, lauksaimniecības, sociālajām programmām un dabas aizsardzības.

7. Stingrāki tiesiskuma nosacījumi

Pašreizējā situācija: jau pastāv mehānisms, kas ļauj apturēt ES naudu par tiesiskuma pārkāpumiem, taču tas ir lēns un politiski grūti piemērojams.

Piedāvātās izmaiņas: piekļuvi visai nacionālo plānu naudai (ieskaitot lauksaimniecību) tieši piesaistīt ES Pamattiesību hartas ievērošanai, ļaujot Eiropas Komisijai rīkoties daudz ātrāk.

Kāpēc to rosina? lai efektīvāk aizsargātu nodokļu maksātāju naudu un ES pamatvērtības.

Galvenā pretruna: plaša finansējuma apturēšana var sodīt tos, kas nav atbildīgi par pārkāpumiem (piemēram, pašvaldības, uzņēmējus), un tiesas procesi varētu aizkavēt Komisijas rīcību.

8. Ukrainas atbalsts

Pašreizējā situācija: ES finansē attīstības, kaimiņattiecību un humānās palīdzības projektus visā pasaulē, izmantojot vairākus instrumentus.

Piedāvātās izmaiņas: izveidot īpašu Ukrainas rezervi 89 miljardu eiro apmērā, papildus aizdevumiem. Pārējais (arī uz citām valstīm attiecinātais) ārējās darbības finansējums tiek apvienots vienā instrumentā ar kopējo summu ap 200 miljardiem eiro.

Kāpēc to rosina? lai nodrošinātu stabilu, daudzgadu atbalstu Ukrainai, vienlaikus saglabājot spēju reaģēt uz citām krīzēm.

Galvenā pretruna: pastāv risks, ka citi reģioni, īpaši Āfrikā, saņems mazāku atbalstu un ka ilgtermiņa attīstības mērķi tiks aizstāti ar dotā brīža ģeopolitiskajām interesēm.

9. Viss vienuviet: jauns portāls ES naudas uzraudzībai

Pašreizējā situācija: dati par ES naudas izlietojumu ir sadrumstaloti starp daudzām programmām un tūkstošiem dažādu rādītāju.

Piedāvātās izmaiņas: izveidot vienu publisku portālu, kurā būtu pieejami aktuāli dati par izdevumiem un rezultātiem. Plānots arī krasī samazināt izmantoto rādītāju skaitu (no 5000 uz mazāk nekā 1000) un publicēt vienu kopīgu gada pārskatu.

Kāpēc to rosina? lai padarītu rezultātus redzamus iedzīvotājiem, samazinātu birokrātiju un ļautu objektīvi salīdzināt dažādu valstu sniegumu.

Galvenā pretruna: pārāk vienkāršoti rādītāji var neatspoguļot sarežģītu politiku nianses. Dalībvalstis un ES var dot priekšroku īstermiņā viegli mērāmām vai “ķeksīša” aktivitātēm, nevis domāt par to, kā nodrošināt vislielāko un paliekošāko vērtību,

10. Partneru iesaiste – uz papīra vai pa īstam?

Pašreizējā situācija: pašreiz spēkā esošais regulējums nosaka, ka sociālajiem partneriem (arodbiedrībām, darba devējiem), nevalstiskajām organizācijām (NVO) un reģioniem ir obligāti jāpiedalās ES fondu plānošanā un uzraudzībā. Tas notiek caur formālām struktūrām, piemēram, Uzraudzības komitejām, kur partneriem ir balsstiesības un reāla ietekme uz katras konkrētās programmas īstenošanu.

Piedāvātās izmaiņas: juridiski prasība par partnerību jaunajā piedāvājumā tiek saglabāta. Tomēr, ieviešot vienu lielo nacionālo plānu, pastāv nopietnas bažas, ka šī iesaiste praksē kļūs vāja un formāla, jo pazūd daudzās specializētās komitejas, kurās partneri līdz šim varēja ietekmēt lēmumus savā nozarē.

Kāpēc to rosina? galvenais oficiālais arguments ir nodrošināt dalībvalstīm lielāku elastību. Tas ļautu tām pielāgot sabiedrības iesaistes formas savām nacionālajām pārvaldības sistēmām un tradīcijām, nevis visiem sekot vienotam, stingram ES standartam.

Galvenā pretruna: kritiķi norāda, ka konsultācijas var pārvērsties par formālu "ķeksīša ievilkšanas" vingrinājumu. Sarunas par vienu lielo plānu neizbēgami koncentrējas šaurākā lokā – politisku amatpersonu un augstāko ministriju ierēdņu līmenī, atstājot reģionu un specifisku nozaru (piemēram, vides, sociālās) pārstāvjus ar daudz mazāku ietekmi. Tas it sevišķi attiecas uz jaunā piedāvājuma elastības mehānismu, kas dod iespēju veikt strauju fondu pārprogrammēšanu citām vajadzībām.

Zināšanu uzlabošanai par pašreizējiem ES fondiem un to investīcijām piedāvājam Latvijas NVO veidoto 8 nodarbību video kursu: kā Latvijas pilsoniskie aktīvisti var uzraudzīt ES fondus?

